

zítra lehneš v hrobě.
Dnes jsi růže červená,
zítra tráva zkosená.

Všichni lidé vědí všechno,
tak mluvívá hloupé děcko.
Arci vědí, co vědí,
nevědí, co nevědí.
Všecko ví jen Pánbůh sám,
dává čeho třeba nám.

Zůstaň pravdiv v každé době,
jakož jiným tak i sobě.
Hleď vždy cizím odpor státi,
lichorečím, pověřám.
Líp však jiným trpět klam,
než-li sám se oklamati.

Recept na dobrou báseň
Insacta, buon'salata
poi aceto, ben'ogliata.
Aby báseň dobrá byla,
právě všem se zalíbila,
obecnou by měla cenu:

vezmi látku oblíbenou,
dej do látky vtipu soli,
zaostři satirou cokoli,
pak se k tomu přileje
citlivosti oleje.

Ve své básni Umělec a vědec srovnává dvo-
jí lidskou tvůrčí činnost. Umělec se pokouší
vystihnout krásu a představit ji štětcem,
dlátem nebo hudbou. Vědec se snaží pronik-
nout do záhad přírody, zkoumá tajemství
země i vesmíru. Závěr básně citujeme:

Já pak, abych zůstal vinen humoru,
nedívám se po nebeském prostoru.
Zhloubám raděj hloubku vinné číše,
an za zády krčmář oučet píše.
Takto stávám se již básníkem.
Tento metafyzikem.

Mnohý, donec felix erat,
měl přátele, že bylo z čeho dát.
Tempora cum essent nubila,
stál o samotě jako mohyla.

Dárce
Bis dat, qui cito dat,
dvakrát dá, kdož brzo dává.
Pak i stokrátě dal, přívětivě, kdo dal.

Purkyně sám vysvětluje, proč ve Vratislavi
překládal do češtiny. Udržoval si tak dosta-
tečně bohatou českou slovní zásobu. Byl
také přesvědčen, že tato činnost dodává
„pravé teplo a světlo“, jimiž dozrává síla
a vkus básnický. Hybridky, epigramy a krát-
ké veršovánky patří do konce 50. a 60. let.
Nejčastěji je zasílal do Humoristických lis-
tů, které vycházely od r. 1858. Jisté politic-
ké uvolnění po r. 1861 umožnilo dotknout
se epigramem – ovšem velmi krotkým –
i některých otázek veřejného života.

Překlady poezie věnoval Purkyně celý
život. Poslední překlad Goethových veršů
vyšel v časopise Květy v létě 1869. Bylo to
číslo, které na titulní straně oznamovalo,
že J. E. Purkyně 28. července zemřel.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.

Lukáš Bílek

Chráněná krajinná oblast Český ráj sedmdesátiletá

Letos uplynulo 70 let od vyhlášení CHKO Český ráj. O krajinu mezi Turnovem, Jičínem a Mnichovým Hradištěm se zajímali naši předchůdci – přírodovědci, vlastivědci, okrašlovací a turistické spolky – již v předminulém století.

Odkud se vzal český ráj

Existuje řada názorů, mnohdy jen nepod-
ložené domněnky opakují již dříve vyřče-
né. Pražští literáti 19. století v čele s Janem
Nerudou a Eliškou Krásnohorskou nebyli
těmi, kdo dal místu pojmenování Český ráj.
Nebyl jím ani turnovský Václav Durych,
kterému bývá přisuzováno autorství obro-
zeneckého přestěhování názvu „český ráj“
z tehdy německého Litoměřicka na ryze
české Turnovsko. V r. 2007 publikoval vý-
sledky svého studia původu názvu architekt
Karel Čermák. Nejstarším dokladem užití
názvu je báseň Kde děwa má z r. 1843 od
Václava Jaromíra Picka, rodáka ze Svijan-
ského Újezdu. V ní píše o „růži v českém
ráji“ v kraji svého domova na Turnovsku
a je zřejmá inspirace Tylovou písní Kde
domov můj. O 18 let později vychází Vác-
slav Sedláčkovi báseň U Jizery, ve které
se na Picka odvolává a českým rájem vý-
slovně pojmenovává kraj kolem Jizery, Tur-
nova, Trosek a Kozákova – pozdější úze-
mí chráněné krajinné oblasti. Až v r. 1886
zmiňovaný V. Durych vydává cestopisné
kresby Z Českého ráje, s mapou a ilustra-
cemi A. Nejedlého, a Český ráj jako ozna-

čení pro krajinu Turnovska se dostává do
širšího povědomí.

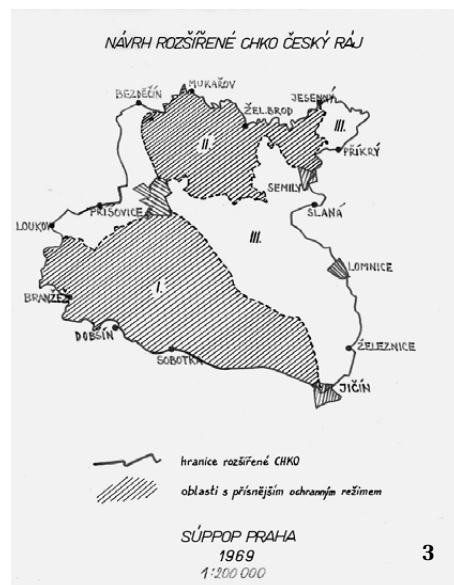
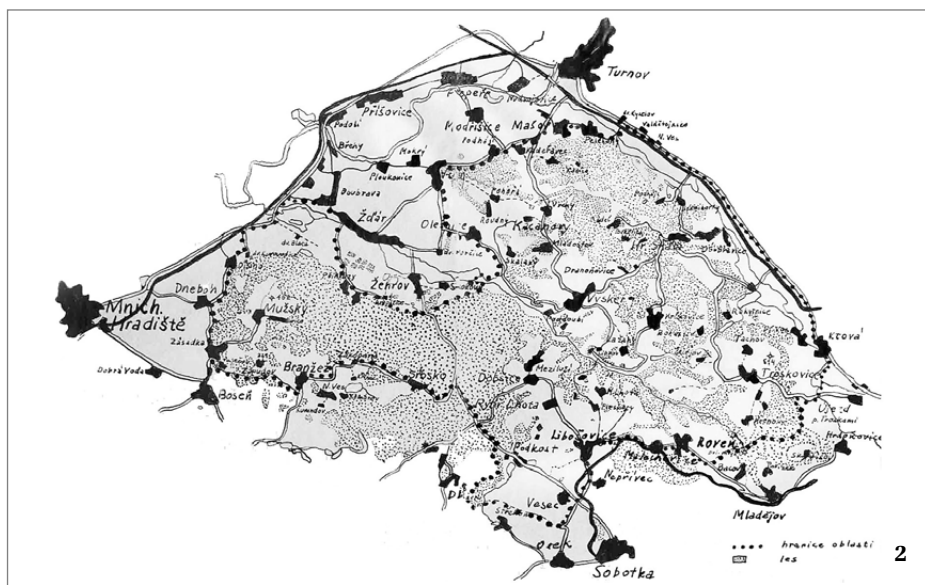
Ochrana přírody od r. 1933

První chráněná území v Českém ráji vzni-
kala již před existencí CHKO. Od r. 1933
jsou přírodní rezervací Prachovské skály
(obr. 1; blíže na str. 271–274 této Živy)
a o 20 let později byla vyhlášena PR Na
hranicích nedaleko Turnova. O potřebě
ochrany celé krajiny se uvažovalo již za
první republiky. V r. 1947 se turnovským
konzervátorem ochrany přírody stal věhlas-
ný lékař Jiří Šolc. Právě on se zasadil o to, že
r. 1955, rok před přijetím zákona o ochra-
ně přírody, vyhlásilo tehdejší Ministerstvo
kultury CHKO Český ráj – první velkoploš-
né chráněné území v Československu. Na
rozloze 92 km² se pod ochranu dostala skal-
ní města Hruboskalsko, Příhradzské skály
a Apolena, údolí Žehrovky a Jordánky pod
Troskami, údolí Plakánek, Žehrovské lesy
a největší rybník v regionu Žabakor (obr. 2).
Součástí CHKO se staly i památky kultur-
ní – hrady Kost, Valečov a Trosky, zámek
Hrubá Skála a pozdější vesnické památ-
kové rezervace Vesec u Sobotky a Mužský.

1 Prachovské skály – nejstarší přírodní
rezervace v Českém ráji. Foto L. Bílek

Ochranný režim byl ale slabý. Bez ohle-
du na vyhlášení došlo v 60. letech k od-
vodnění nivy Libuňky – páteřního toku
území mezi Troskami a Kozákovem. Na-
rovnáním a zregulováním toku se Libuňka
zkrátila místy až o čtvrtinu a teče od té doby
po kaskádě betonových prahů. Podobně
jako jinde i tady se rozorávaly a odvodňo-
valy louky, likvidovala se podmačená sta-
noviště, v lesích pokračovalo pěstování
smrkových a borových monokultur. Správa
CHKO Český ráj jako instituce vznikla až
v r. 1969 a neměla žádné kompetence. Její
hlas byl pouze doporučující pro tehdejší ná-
rodní výbory a mnohdy zůstal nevyслуšený.
Co se tehdy podařilo ochránit, nemusí být
dnes úplně zřejmé. Již se prakticky neví
o velkolepém záměru vystavět kapacitní
rekreační středisko na loukách u rybníka
Věžáku. Správě CHKO se tenkrát podařilo
stavbě zabránit a nejmalebnější z českoraj-
ských údolí pod Troskami zachovat.

Praktická ochrana přírody spočívala mnohdy v dobrovolnictví. Pro návštěvníky Správa vybudovala dvě naučné stezky – na Hruboskalsku a podél rybníků v Podtroseckých údolích. Po vzoru krkonošských informačních středisek vznikla v 80. letech dvě i v Českém ráji – v historickém altánu arboreta na Bukovině u Hrubé Skály a v nově postaveném objektu u rybníka Věžáku. Právě ve středisku u Věžáku se konaly výstavy a setkání ve spolupráci s redakcí časopisu Mladý svět. Na druhou stranu jeho podoba je tehdejší typickou stavbou a již v době vzniku popírala, co dnes označujeme jako krajinný ráz a právě v CHKO chráníme. Třetím místem pro práci s veřejností byla expozice s přednáškovým sálem v budově Správy CHKO v Turnově.

Až po r. 1989 s novou legislativou přišla zásadní změna. Díky zákonu o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. získaly správy chráněných krajinných oblastí a národních parků rozhodovací pravomoc, začaly vznikat plány péče jako koncepční dokumenty pro chráněná území a v neposlední řadě se objevily programy a s nimi peníze, za které lze opatření provádět. V 90. letech se díky tomu mohlo začít s cílenější a efektivnější péčí a došlo k vyhlášení řady přírodních památek a rezervací.

CHKO Český ráj se zvětšuje

Již krátce po vyhlášení se objevily úvahy o zvětšení její rozlohy na celou krajinu od Železného Brodu po Jičín. Navržená nová podoba ze 60. let byla velkorysá, plocha k ochraně několikrát převyšovala velikost tehdejší CHKO a zahrnovala i další přírodní a krajinné fenomény Českého ráje (obr. 3). Návrh se během desetiletí upravoval, zájem o rozšíření střídal upadl a opět se objevoval. Až po r. 2000 byla k projednání předložena zmenšená varianta dvou vzájemně oddělených částí. Zdála se být akceptovatelná, neboť vynechávala území celého širokého údolí mezi Kozákem a Troskami, kudy prochází dopravní propojení Jičína s Turnovem, resp. Hradce Králové s Libercem. I u tohoto návrhu ale nakonec došlo během projednávání k drastické redukci. Důvodem byly zejména nesouhlasy některých obcí a komplikace se začleněním hrdoňovické pískovny do území CHKO. V závěru dojednaná podoba rozdělila CHKO do

tří samostatných částí (viz mapa na str. 266 této Živy). Historickou část z r. 1955 doplňuje na jihu území Sobotecka s malebnými vesnicemi, zámek Humprechtem a kosteckými lesy až ke Komárovskému rybníku u Branžeže. Východní segment zahrnuje krajinu s Prachovskými skalami a mokřadními loukami v povodí říčky Javorky a severní obsáhl část Maloskalska s jižními svahy Kozákovského hřbetu. Do CHKO se tak dostaly monumentální Suché skály a Vranovský hřeben, hrad Frýdštejn, mohutný kaňon Jizery mezi Turnovem a Malou Skálou s přírodními rezervacemi Bučiny u Rakous a Na hranicích, Klokočské a Betlémské skály, Besedické skály a Měsíční údolí na Kozákově. V takové podobě v říjnu 2002 vyhlásila tehdejší vláda ČR rozšířenou CHKO Český ráj na necelých 182 km². Absence celistvosti území a zejména v severní části velká členitost hranice se brzy ukázaly jako slabina při ochraně krajiny jako celku a ukazuje se tak dodnes.

Ochrana dnes – úspěchy a výzvy

Jak uvádí vládní nařízení z r. 2002, je k ochraně vymezeno „rozsáhlé území s harmonicky utvářenou krajinou, pískovcovým reliéfem a skalními městy s významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, četnými rybníky, potoky a kulturními památkami, dotvářejícími charakteristický krajinný ráz“. Posláním CHKO pak je „uchování a obnova jejího přírodního prostředí, zejména ekosystémů, volně žijících živočichů a planě

2 a 3 Území chráněné krajinné oblasti Český ráj z r. 1955 (obr. 2) a návrh na její rozšíření z r. 1969 (3)

4 Historický altán, dnes informační středisko Bukovina u Hrubé Skály. Slavnostní otevření zrekonstruovaného altánu se konalo během oslav půlstoletí CHKO v r. 2005. Foto L. Bílek

5 Semtinská lípa v době, kdy ji obdivoval Karel Čapek. Z archivu Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (obr. 2, 3, 5)

6 Pod jeden strom v obnovené aleji byly uloženy časové schránky s artefakty od sázejících. Vedoucí Správy CHKO L. Bílek (vlevo) a senátor Tomáš Czernin, potomek Humprechta Jana Czernina, zakladatele zámku. Sázel i starosta Sobotky Lubor Jenček a kastelánka Humprechta Daja Faměrová. Foto M. Doležalová

rostoucích rostlin, a zachování typického charakteru krajiny za současného rozvíjení ekologicky optimálního systému využívání krajiny a jejích přírodních zdrojů“. Naplňování tohoto poslání je úkolem Agentury ochrany přírody a krajiny ČR a jejího oddělení Správa CHKO Český ráj. Pomáhá k tomu plán péče o CHKO, v němž jsou stanoveny cíle a navrženy nástroje, které by měly vést k zachování zdejší přírody a krajiny. Mezi činnostmi, které Správa podporuje, zajišťuje nebo na ně poskytuje peněžní prostředky, patří obhospodařování a obnova luk, pastvin a starých ovocných sadů. Dále podporuje obnovu původních lesů a k přírodě šetrné hospodaření na rybní-

cích. Vytváří naučný systém pro návštěvníky – stezky, dvě informační střediska a Dům přírody. Území je rozdělené do čtyř zón. Nejcennější biotopy tvoří I. zónu, jde o území nejpřísnější ochrany a nejvyšší úrovně péče. Byly vyhlášeny jako přírodní rezervace, přírodní památky a národní přírodní památky. Takových maloplošných zvláště chráněných území je 25. V souvislosti s obnovou krajiny v posledních letech velká část péče směřuje do III. zóny ve volné krajině. Obnovují se polní cesty a stromořadí, důležité nejen pro estetiku, ale i pro ekologickou stabilitu. Aleje se od r. 2019 rozrostly o 2,5 tisíce stromů. Další proměnou procházejí sopečné vrcholky, jejichž vzhled se mění tak, aby se přiblížil historické odlesněné podobě, známé z dobových pohlednic. Akátovými nálety zarostlé Trosky, Vyskeř a Mužský se postupně obnažily a jsou využívány k pastvě. Vytvářejí se tím ostrůvky odlišných podmínek uprostřed pískovcové krajiny, které slouží jako „nášlapné kameny“ umožňující migraci živočichů a rostlin mezi izolovanými místy. Za poslední roky se také obnovilo nebo nově založilo na 40 mokřadních ploch (viz i str. 275–278 této Živy). Velkým úkolem je pokusit se obnovit před 60 roky zregulovanou Libuňku. Výrazným momentem takřka každodenního řešení je tlak na urbanizaci volné krajiny a výstavbu jako takovou. Naštěstí téměř všechny obce na území CHKO mají zpracované územní plány a ochranu krajiny lze tedy řešit koncepčně a požadavky z velké části zakotvit

už v nich. Velkou podporou je existence kvalitního tzv. preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO. Dřívější hrozba v podobě kapacitní čtyřproudé silnice I/35 se přesunula téměř celá mimo CHKO. Může to být dobrá zpráva pro Libuňku, ještě před 20 lety byl v plánu koridor, který by ji celou zlikvidoval. Bohužel stávající návrh, navzdory všem snahám o šetrnější řešení, zasáhne krajinu Českého ráje podobně silně. Doufejme, že se podaří zvolit velkorysejší řešení. Čas ukáže, jestli je naše společnost natolik vyspělá, aby dokázala

svůj „ráj“ bez ohledu na administrativní hranice CHKO ochránit a vážít si jej. Žádný náhradní Český ráj jinde připravený není.

Bez lidí ochrana přírody nejde

Součástí práce Správy CHKO je podíl na environmentální výchově veřejnosti a jejím aktivním zapojení. Cílem je obnova zdravého vztahu ke krajině Českého ráje a úcty a pokory ke všemu živému i neživému. Péče o návštěvníky je důležitým úkolem, který se daří s větší či menší kvalitou naplňovat po celou dobu existence CHKO. Původní dvě naučné stezky doznaly obnovy. V r. 2005 k nim přibyla na svou dobu průkopnická smyslová lesní naučná stezka v Sedmihorkách, ve stejném roce se podařilo citlivě zrekonstruovat altán na Bukovině (obr. 4). Před 10 lety přibyla sice ještě řada dalších stezek, ale zdá se, že nastal čas přehodnotit zahlcení krajiny tabulemi, byť umístovanými v dobré víře. Jejich morální zastarání ubíhá stejně rychle jako stárnutí materiálu. Nehezky objekt střediska u Věžáku na novou podobu stále čeká. Dnes je CHKO Český ráj součástí celorepublikového programu domů přírody a informačních středisek. Environmentální výchovu zajišťují Dům přírody Českého ráje v Dolánkách u Turnova a Informační středisko Bukovina prostřednictvím svých provozovatelů, s nimiž Správa CHKO úzce spolupracuje. Český ráj má zpracovanou Koncepti práce s veřejností a je na aktérech cestovního ruchu v regionu, zda budou spolupracovat na jejím naplňování. Není jen kulisou skalních měst, která se přece nedá poškodit. Kulisou pro dovolené, výlety, závody, zábavu. Pomoci místním obyvatelům i návštěvníkům porozumět křehkosti a jedinečnosti zdejší krajiny není jednoduché, ale je to jedna z cest k ochraně území.

Připomenutí letošních výročí

Historii i současnosti CHKO Český ráj se věnuje výstava, kterou k 70. výročí připravila Správa CHKO. Celý rok putovala po Českém ráji a zhlédlo ji bezmála 17 tisíc lidí. Vyvrcholením oslav bylo velkolepé obnovení ovocné aleje v polích pod Humprechtem. Na konci října se tu sešla více než stovka zástupců obcí v CHKO spolu s hospodáři, aby společně vysadili symbolických 70 hrušní a třešní. Každá z 41 obcí a 28 hospodářů tak mají svůj strom podél cesty z Oseka k Vesci (obr. 6). Sedmdesátiny nejsou ale jediným letošním výročím. Jedna z původních naučných stezek, ta v Podtroseckých údolích, má letos 45 let, a tak se dočkala nového hávu. Smutným z letošních výročí je 25 let od pádu Semtínské lípy, která nepřežila květnovou vichřici v r. 2000. O tomto nejvýznamnějším stromě Českého ráje všech dob psal už Karel Čapek (obr. 5). S Čapkem řada výročí končí. Svůj fejeton Kousek země napsal v r. 1925 – před rovnou stovkou let: „... v podvečer myriády malých žabiček vylézají z příkopů a putují přes silnici směrem na východ; semtínská lípa se dívá přes dozrálá žita na Trosky a Trosky na semtínskou lípu, neboť není známo, kdo z obou je starší. A když se setmí, dřevěné městečko ševců pod Humprechtem honem usíná; čtverečné náměstí si přetáhne peřinu tmy až přes hlavu, neboť, to víte, když svítí hvězdy, nemusejí svítit lampy, a když hvězdy nesvítí, mají jít lidé spat.“